

I.

Prema svjetskom
etosu

Hans Küng – Nekonformistički mislilac, sistematicar i vizionar

Cjeloviti pogled na njegov stvaralački opus

Hermann Häring

Hansa Künga u cijelom svijetu smatraju jednim od najpoznatijih suvremenih teologa. Kao i do sada, katolik je. Njegovo je ime od samog početka usko povezano s Drugim vatikanskim koncilom (1962-1965). Već je u to vrijeme predstavljao simbol kršćanskog ekumenizma, baš kao i dosljedne reforme Crkve sukladno Pismu. U tom svom životnom projektu otada ustrajava s nesmanjenom snagom.

Ime – program

Sedamdesetih godina prošlog stoljeća objavio je obuhvatne rade o učenju o Crkvi sukladno Pismu (ekleziologija), o Isusu Kristu i pitanju o Bogu. Rasprave o tim temama još su uvijek aktualne. To se odnosi i na teška pitanja o Petrovoj službi i nepogrešivosti. Unutarcrkvene sankcije protiv Künga s konca 1979. godine, koje su još uvijek na snazi, njegovu su poznatost i njegov utjecaj još više povećale. Sadržajno sučeljavanje ili opovrgavanje njegovih spornih teza nije uslijedilo ni do danas. Mnogi ga, ne zbog osobnih nego zbog sadržajnih razloga, smatraju antipodom Benedikta XVI, koji ga je u rujnu 2005. primio na dug i opsežan razgovor.

Nadalje, Küngovo ime simbolizira dijalog sa svjetskim religijama, koji je 1990. prerastao u vrlo uspješan „Projekt svjetskog etosa”, koji potiče na zalaganje oko obuhvatnog mira i održivog pomirenja naroda. Kao utemeljitelj „Zaklade za svjetski etos”, Küng podupire razvoj ideje globalnog etosa. Religijski dijalog i svjetski etos u raznovrsnim znanstvenim radovima, usmjerili su ga najkasnije od 1980. na studij svjetskih religija, na pitanja

o svjetskom miru i na etička pitanja u gospodarstvu, društvu i politici na svjetskoj razini. Za vrijeme nebrojenih svjetskih putovanja i tijekom međunarodnih predavanja na znanstvenim, političkim i gospodarskim institucijama, propagira svoje ideje – čemu je svojevrsni vrhunac predavanje pred Općom skupštinom Ujedinjenih naroda u studenom 2001, dva mjeseca poslije katastrofalnog napada na Tornjeve Blizance u New Yorku.

Na taj se način Küng po cijelom svijetu sve do danas brine za to da njegov životni credo nađe na živ odjek među kršćanima i mnogo šire od toga: „Nadam se jedinstvu između crkava. Nadam se miru između religija. Nadam se zajedništvu između nacija.”

Vrlo buran život

Hans Küng je rođen 1928. u dijelu Švicarske u kojem se govori njemački jezik, i to u Surseeu, smještenom na jezeru Sempacher, nedaleko od Luzerna i prvotnih kantona¹ zajedno s glasovitom livadom Rütli, simbolom švicarske samosvijesti i učinkovitosti. Događaji u Njemačkoj u njemu već zarana bude zanimanje za ljudska prava i politiku. Na Isusovačkom sveučilištu „Gregoriana” u Rimu od 1948. do 1955. studira tri godine filozofije i četiri godine teologije, okončavši i jedan i drugi studij licencijatskim radom. Upoznaje sve oblasti filozofije, a njegovo osobito zanimanje tiče se J. P. Sartrea. Na vrlo visokoj razini posreduje mu se teološko znanje, pri čemu su poticaji „nove teologije” (*nouvelle théologie*) nesagledivi. Usredotočuje se prije svega na sustavnu teologiju, za kojom će uvijek iznova moći posezati kao darovateljicom materijala i problema, proširujući je u smjeru evangeličke teologije. Od jednakе su važnosti njegova prva formativna iskustva u vezi s unutarnjim pravilima papinske službe i Kurije, njihovom širinom i njihovim skučenostima, njihovim sjajem i njihovim granicama. Godine 1950. doživljava hodočasničku riječu tijekom „svete godine” i posljednje, teške godine Piјa XII. U Rimu je 1954. zaređen za svećenika i tamo zajedno sa svojom obitelji slavi svoju prvu misu.

Poslije nastavka studija u Londonu, Madridu i Parizu, Küng 1957. stječe doktorat na vrlo uglednom „Institutu catholique” u Parizu o učenju o opravdanju Karla Bartha (istog dana kad je J. Ratzinger habilitirao u Münchenu). Prvi temelji za taj rad položeni su već tijekom rimskog razdoblja.

¹ Riječ je o prva tri kantona iz čijeg je savezništva, sklopljenog 1291, nastala Švicarska: Ury, Schwyz i Unterwalden. (nap. prev.)

Küng sada izvodi zaključke za katoličko-protestantski ekumenizam, koje je u jednom predgovoru bezuvjetno potvrdio Karl Barth. Na taj način u vrlo kratko vrijeme postaje poznat stručnjacima i sukršćanima zainteresiranim za ekumenizam, kako protestantskog tako i katoličkog porijekla. Već 1960, dakle u dobi od trideset dvije godine, dobiva – poslije kraćeg dušobrižničkog rada u dvorskoj crkvi u Luzernu i suslijednog asistentskog angažmana na Sveučilištu u Münchenu – katedru fundamentalne teologije na Katoličkom teološkom fakultetu Sveučilišta u Tübingenu, koju 1964. mijenja katedrom dogmatske teologije. To predstavlja senzacionalno rani početak [znanstvene karijere] u razdoblju, koje teži buđenju, jer Ivan XXIII. 1959. proglašava Drugi vatikanski koncil, koji je u razdoblju od 1962. do 1965. razvio silnu dinamiku, čije se posljedice osjećaju do danas.

Otada Küng neumorno radi na širenju ekumenske ideje u predavanjima i publikacijama. Zajedno s protestantskim kolegama (H. Diemom, E. Käsemannom, E. Schlinkom, kasnije J. Moltmannom i E. Jüngelom) uspostavlja snažne i trajne kontakte. Rado dopušta da ga za sobom povuče vrtlog priprema za Koncil. Godine 1962. proglašen je službenim koncilskim savjetnikom („peritusom“). Do 1965, do konca Koncila, nazočan je tijekom svih razdoblja zasjedanja u Rimu. Cjelokupnom svojom energijom, uz pomoć nacrta tekstova i prijedloga izmjena, tijekom predavanja i konferencija, tijekom mnoštva razgovora s biskupima i zainteresiranim novinarima o Konciliu, zalaže se za reformu Crkve, aktivno prati korake naprijed i blokade, ključne događaje bilježi u svom sjećanju uz pomoć svog gotovo fotografskog pamćenja, profilira svoju viziju obnovljene Crkve. O tom se napetom razdoblju i njegovoj ulozi u njemu može nanovo čitati u prvom svesku njegovih „Sjećanja“. Zajedno s Y. Congarom, K. Rahnerom i E. Schillebeeckxom, 1963, dakle za vrijeme Koncila, utemeljuje Međunarodni teološki časopis „Concilium“, koji mnogo godina izlazi na sedam, od 2003. na pet jezika, djelujući do danas kao glasnik katoličke obnove.

Napokon, Küng 1964. u Tübingenu utemeljuje „Institut za istraživanje ekumenizma“ u kojem i uz čiju pomoć može uvezati svoje snage, ostajući njegov ravnatelj sve do svog umirovljenja 1996. godine. Sada bi konačno bilo vrijeme za početak solidnog istraživačkog života. No, kraj Koncila ne dopušta mu odmoriti se, jer zaključci i nakane tog epohalnog susreta čekaju sada na svoje izvršenje, pa će tek sada u pravom smislu riječi započeti igra između reformskih i protureformskih snaga. To zahtijeva angažman po cijelom svijetu, tim više jer spada u najmlađe među kolegama spremnim

za reforme. Slijedi intenzivna međunarodna predavačka djelatnost i službe gostujućeg profesora u Europi i SAD-u. Njegove izuzetno raznovrsne teme predstavljaju mnoge aspekte obnove teologije i Crkve. Riječ je o iznova zadobivenoj slobodi kršćanina, o otporu snagama koje ustrajavaju u autoritarizmu, o pojašnjenu mnogih kompromisnih izričaja Koncila, kao i o novom otkriću Pisma za kršćansku praksu i kršćanski angažman u javnosti. Iz tog će razloga za njegovo buduće stvaralaštvo biti važna njegova knjiga o Crkvi iz 1967. u kojoj na vrlo obuhvatnoj osnovi izrađuje svoju sliku Crkve, utemeljenu biblijski, povijesno kao i sustavno. Konačno podastire ekumensko-katoličko učenje o Crkvi, koje obuhvatno obrađuje aktualno stanje rasprave. Nije li sada konačno došlo vrijeme za odmor?

No, to se nije dogodilo, jer situacija u Crkvi postupno stagnira, a u Rimu iznova započinje proces samosputavanja, i to upravo u razdoblju globalnog buđenja, po prvi put i u Latinskoj Americi. Što predstavlja glavni razlog tog razočaravajućeg i prijetećeg razvoja? Kao temu rasprave, Küng 1970. podastire papinsko polaganje prava na nepogrešivost što mu Rimska kurija do danas nije oprostila. Uz sudjelovanje javnosti, na teološkoj i crkveno-političkoj razini sada započinju unutarnja sučeljavanja koja će trajati desetljećima. Unatoč tom odvraćanju od istinskog teološkog rada, istodobno započinje i desetljeće vrlo intenzivnog istraživačkog rada. Nasuprot rastućoj nesigurnosti mnogih kršćana, Küng iz korijena želi obnoviti teološke temelje, iznova istaknuti Pismo, a vjeru pozvati na promišljanje sadašnjosti. Na taj način proširuje područje ekumensko-crkvene problematike, obnovljenom vjerničkom razumijevanju Isusa Krista pruža čvrst temelj, a zarad tog cilja će rekonstruirati novovjekovno pitanje o Bogu – kako s njegovim dramatičnim, spram religije blagonaklonim i spram religije neprijateljski nastrojenim raspravama o ateizmu i smislu života, teoriji i praksi, tako i s buđenjem emancipacijskih pokreta, koji do danas oblikuju naše mišljenje. Pored toga, u suradnji s pet univerzitetskih ekumenskih instituta, sudjeluje u izradi „Memoranduma o reformi i priznavanju crkvenih službi”, koji je do danas – premda službeno nije prihvaćen – sačuvao svoju valjanost. Küngova se ideja treba dosljedno potvrditi u obnovljenoj praksi.

No, svemu tome unatoč, u prvi plan izbija unutarcrkveno polariziranje. Ivan Pavao II. (1978-2005) započinje strog konzervativni kurs. Nazočan je strah od razvoja u nizozemskoj i latinoameričkoj Crkvi. Pod utjecajem Rima, njemački su biskupi već prije toga obznanili ozbiljne prigovore

protiv Küngove „kristologije odozdo” i njegova obnovljenog učenja o Bogu u pismima, kolokvijima i javnim obraćanjima.

Ponovna pojašnjenja uopće ne pomažu, jer Küng, unatoč posvemašnjoj spremnosti za razgovor, ne pristaje oslabiti temelje na koje obvezuje Pismo, a pogotovo ne od njih odustati. Svoju najdublju profesionalnu i životnu krizu doživljava kad Rim u prosincu 1979. u danima pred božićne blagdane zaključi oduzeti mu crkvenu dozvolu za poučavanje. Dramatični pokušaji posredovanja od strane unutarcrkvenih i drugih instanci ostaju bezuspješni, a poslije teških tjedana borbe sedam od dvanaest kolega s njegova fakulteta prelazi na stranu službene Crkve. Prisiljen okolnostima, na koncu napušta Teološki fakultet, ali kao „profesor teologije” zadržava zajedno s Institutom mjesto na Univerzitetu, a da ne pripada ni jednom fakultetu – to je bio pravni novitet u području visokog školstva.

No, dugoročno gledano, taj prijeteći rez za duboko pogodenog promeće se u početak novog i uspješnog teološkog puta. Njegova nepokolebljiva pozicija, koja se ravna prema Pismu i suvremenom horizontu vjere, tek ga sada u očima mnogih čini vjerodostojnim prvoborcem. Dvorane su ispunjenije nego bilo kad do tada. Njegova se europska i prekomorska predavačka putovanja nastavljaju. U svojoj knjizi o vječnom životu posvećuje se teološki i egzistencijalno važnom pitanju o „posljednjim stvarima” (smrti i vječnom životu) i na taj način zaključuje razdoblje sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Dosljedna usredotočenost na tematiku svjetskih religija njegov je novi rad činila sve intenzivnijim i plodonosnijim. Dakle, dogodila se velika promjena u području zanimanja i tema, ali ne lom, jer Küng već ranije pokazuje veliko zanimanje za druge, monoteističke kao i dalekoistočne religije, kako to potvrđuju njegova putovanja i mnogi pasusi u njegovim knjigama.

Desetljeće nakon toga, ta se tematika sada premješta u središte. Küng se prvo baca na raspoloživu znanstvenu literaturu o religijama i čita temeljne spise svjetskih religija. Od 1981. zajedno s religiozima održava dijaloška predavanja o hinduizmu, budizmu i islamu, kasnije o kineskim religijama. Taj ga oblik predavanja izlaže izvanrednom pritisku, jer sada u roku od jednog tjedna mora javno i jednakom takoj kompetentno odgovoriti na dobro potkrijepljena pitanja otvorena od strane stručnjaka. Prvi pokušaj postaje golem i vrlo zapažen uspjeh, pa svoj Institut sustavno razvija u središte susretanja s drugim kulturama i religijama. Narednih se godina susreću i

stručnjaci za gospodarstvo i politiku, za istraživanje sukoba i pedagogiju. Za svoj novi cilj Küng ne preže ni od putovanja na druge kontinente, a od javnih zaklada traži financijsku podršku. No, najvažniji temelj za te aktivnosti ostat će studij i znanstveni rad za pisaćim stolom. Samo između 1991. i 2004, pojavit će se tri velike monografije o monoteističkim religijama, važne monografije i knjige njegovih suradnika, a da pri tome ne spominjemo vrlo zahtjevne publikacije o drugim temama. Ono što napušta njegovu kuću, to je napisano tako da je uvijek znanstveno odgovorno i korektno, ali i razumljivo za široku čitalačku publiku. Čak niti godinama nakon što je proglašeno, njegovom isključenju [s Teološkog fakulteta] nije pošlo za rukom umanjiti Küngov utjecaj i ugled, vezati ga uz zablude ili prisiliti na odustajanje od razvijenih pozicija.

Nisu izostali ni novi razvoji povezani s dalekosežnim posljedicama. Kao i sedamdesetih godina prošlog stoljeća u slučaju teoloških pitanja, tako i u pitanjima o dijalogu između religija od 1989. započinje [razdoblje] produbljivanja. Pri UNESCO-u u Parizu Küng drži predavanje na temu „Nema svjetskog mira bez mira među religijama”, a predavanje o etičkim pitanjima u području ekonomije tijekom „World Economic Forum” u Davosu (Švicarska) 1990. Ta i druga programatska pitanja povezana su u malu knjigu čiji će naslov odrediti nadolazeće razdoblje: „Projekt svjetskog etosa” [„Projekt Weltethos”]. Jedan će velikodušni darovatelj 1995. omogućiti osnivanje „Zaklade za svjetski etos”, koja će Küngu nakon njegova umirovljenja (1996.) postati bazom za njegov rad. No, već 1993. (još jedan sretan slučaj) za „Parlament svjetskih religija” u Chicagu zajedno s pripadnicima drugih religija izrađuje Deklaraciju, koja će postati klasični tekst kasnijeg rada. Svoje temeljno programatsko usmjerenje projekt svjetskog etosa sada dobiva pomoću četiri upute, koje su zajedničke svim svjetskim religijama: zaštita života, pravednost, istinoljubivost i partnerstvo, sve četiri u onoj mjeri u kojoj uključuju zlatno pravilo.

Ovaj model osvjedočuje javnost. Iz njega proizlazi beskrajna djelatnost, koja tijekom konferencija, na izložbama i za vrijeme osobnih susreta, Künga dovodi u doticaj s predstvincima velikih kultura i religija, svjetskog gospodarstva i svjetske politike. Ne treba zaboraviti veliki televizijski dokumentarac (ujedno multimedijalni projekt) „Potraga za tragovima” o svjetskim religijama u sedam dijelova, koji je između 1995. i 2000. od njega zahtijevao veliko zalaganje. Küng osmišljava koncept snimanja, s jednim suradnikom i televizijskim timom putuje po svim kontinentima, pomažući

u tome da materijal može biti korišten kako didaktički tako i pedagoški. Pri tome se uvijek iznova vraća svom pisaćem stolu; Tübingen ostaje središte njegove djelatnosti. U mnoštvu studija i publikacija projekt svjetskog etosa se – uz starije teme, koje se uvijek iznova vraćaju – detaljno razrađuje. Svoje temeljne ideje Küng i dalje lepezano proširuje. Slijedi tema ljudskih dužnosti i dužnosti institucija, posredovanje tematike svjetskog etosa u škole, poticaji za etiku u području gospodarstva i politike sve do prijedloga za svjetski politički poredak sposoban za mir. Novo je i neočekivano veliko zanimanje na koje taj projekt, potaknut upravo od strane jednog teologa, nailazi izvan teoloških i crkvenih institucija. Svakog se časa projekt svjetskog etosa može etabrirati i u drugim zemljama. Pored zaklade u Njemačkoj i Švicarskoj, inicijative za svjetski etos nastaju u Austriji, Češkoj i Mađarskoj, odnedavno u Kolumbiji i Meksiku; zaklade su planirane i u Brazilu i u Hrvatskoj. Intenzivni kontakti postoje s Egiptom, Sirijom i sultanatom Omanom.

Misaoni put dokumentiran u knjigama

Küngova biografija i njegov teološki razvoj uzajamno su usko povezani i dobro dokumentirani u njegovim publikacijama. Same knjige obuhvaćaju oko 15 000 stranica, ne ubrajajući u to članke i priloge². Njihovo proučavanje omogućuje nam bolji uvid u motive i sadržaje njegovog stvaralaštva. Kao što već rekoh, osobitu važnost ekumenizmu pridaje njegova disertacija o učenju o opravdanju K. Bartha („Opravdanje“ [„Rechtfertigung“] 1957). Küng zaključuje da učenje o opravdanju ne razdvaja Katoličku i protestantske crkve. Već se u ranim svjedočanstvima Stare crkve može pronaći ono što je Luther kasnije iznova dozvao u našu svijest. Ta teza izaziva pozornost, ali se na katoličkoj strani o njoj raspravlja isključivo uz oprez i oklijevanje, jer se u to vrijeme sasvim općenito smatralo: Crkveni raskol bit će prevladan čim nas iznova ujedini učenje o opravdanju. Ta je mogućnost izazivala strah. Iz tog će razloga proći četrdeset i dvije godine dok konačno 1999. Küngov prodor ne bude potvrđen od strane „Zajedničke deklaracije o učenju o opravdanju“

² Kako je bibliografija Hansa Künga iznimno detaljno i pouzdano dokumentirana na web-stranici „Zaklade za svjetski etos“ (pogledaj www.weltethos.org), u ovom su prilogu, kad je riječ o publikacijama, navedeni samo glavni naslovi i godina objavljivanja. Nadalje, mogle su biti spomenute samo najvažnije publikacije. Drugi naslovi i zgodimice vrlo složeno stvarno stanje bibliografije (nova izdanja i prijevodi na često više jezika, izdanja i zajednička izdanja zbornika i zbirki dokumenata) mogu se potražiti na spomenutoj web-stranici.

[„Gemeinsame Erklärung zur Lehre von der Rechtfertigung”] koja je usvojena u Augsburgu. Premda na taj skup nije pozvan, Küng se ne zaustavlja nego ispostavlja konkretna pojedinačna pitanja. U svojim pripremnim spisima za Koncil produbljuje i konkretizira ekumenske perspektive („Koncil i ponovno ujedinjenje” [„Konzil und Wiedervereinigung”] (1960), „Strukture Crkve” [„Strukturen der Kirche”] (1962) i druge publikacije).

Knjiga „Crkva” [„Die Kirche”] (1967), koja je postala klasik, propitiva stanje bogatih egzegetskih spoznaja i mnoge ekumenski osjetljive, još i danas kritičke tematske krugove. Ekumenizam se sada konačno udomaćuje u katoličkom učenju o Crkvi. No, zbog sve većeg distanciranja od Koncila, ta se knjiga može čitati i kao protunacrt, jer dosljedno razvija višestruko domesticirane, kompromisima oslabljene početne nakane. Dakle, kako se tijekom narednih godina odnosi prema Konciliu? Zar nije konačno došlo vrijeme za poduzimanje konkretnih ekumenskih koraka? Među naknadno objavljenim publikacijama, važan je memorandum „Reforma i priznavanje crkvenih službi” [„Reform und Anerkennung kirchlicher Ämter”] (1973), koji je Küng izradio u suradnji s pet drugih univerzitetskih instituta. On upućuje na biblijski i sustavno utemeljen put prema razumijevanju službi u kojem se mogu susresti obje velike [kršćanske] konfesije na Zapadu. Iz tog vremena potječu i inicijative za ekumensko euharistijsko zajedništvo i za izbor biskupa, za dokidanje obveze celibata i za pripuštanje žena ređenju. Sve su to zahtjevi koji se danas pokazuju nužnijim nego bilo kad ranije, a o kojima se često razmatra kao da se o njima još nikad ništa nije čulo. U sklopu tog pokušaja ubrzavanja obnove, važnom postaje mala, ali s dalekosežnim posljedicama povezana knjiga „Nepogrešiv? Jedan upit” [„Unfehlbar? Eine Anfrage”] (1970) u kojoj Küng energično moli – to se može usporediti s parlamentarnim postavljanjem upita – za temeljito i uz to egzegetski održivo teološko utemeljenje papinskog polaganja prava na nepogrešivost. Protiv Künga se često upućivala tvrdnja da je pitanju nepogrešivosti dao preveliko značenje ili da nije razumio njegove istinske razloge. Pogrešno se vrednuje produbljena hermeneutička refleksija, ali se iz vida gubi i to da je Küng u svoju hermeneutiku već davno uključio pitanje interesa i moći, uspostavljanja zakona i ideološke kritike. Njegova intervencija živi od uvjerenja da ideologija „redovite” nepogrešivosti u biti čuva i legitimira trenutnu nepokretljivost crkvenog režima, to jest ono što se kroz duže vremensko razdoblje od strane svih biskupa naglašeno naviješta kao Božja volja ili istina, to se prema tom učenju ne može revidirati. U praksi se

to načelo izjednačuje s motom: „Temeljne promjene predstavljaju zlo.” U tragičnost novije katoličke crkvene povijesti spada to da K. Rahner u sklopu svog pogrešnog razumijevanja smisla crkvene vjere nikad nije prozreo tu povezanost, pa je svojim kolegama u tom pitanju uskratio suglasnost. Rim mu je za to zahvalan.

Kao što već rekoh, sedamdesete godine prošlog stoljeća obilježene su središnjim pitanjima o Isusu Kristu i o Bogu. Promotrena pažljivije, pokazuju se važnijim od pitanja o Crkvi. Godine 1970. Küng objavljuje svoju možda najtežu i najsloženiju knjigu. Ona se hvata u koštač sa slikom Krista i promišljanjem o Kristu jednog zasigurno velikog filozofa novog vijeka. U toj je monografiji riječ o F. W. Hegelu („Božje utjelovljenje“ [„Menschewerdung Gottes“] 1970). Rukopis je dugo godina gotovo završen ležao na pisaćem stolu. Küng je već 1964. privremeno završio jedan opsežan rukopis, koji Hegelovu sliku Krista analizira iz perspektive klasične kristologije, kakva se razvila u okviru Stare crkve, definirala na velikim koncilima 4. i 5. stoljeća, uvijek se iznova razvijala u pojedinostima, ali u svojoj biti ostajala nepromijenjena. Je li Hegel uz pomoć svoje spekulativne snage tom učenju o Kristu pružio njegov konačni oblik, dakle je li za novovjekovno mišljenje mjerodavno izložio kako danas možemo i moramo misliti Božje utjelovljenje? Knjiga je vrlo dramatična. Ne slijedi isključivo razvoj samog Hegelovog mišljenja nego i sve ogranke te dijalektičke metode, koja u taj proces uključuje čak i povijest čovječanstva. Bog preko utjelovljenja stupa u povijest, ostvaruje se Božja povijesnost.

Dakako, tu bogatu rekonstrukciju Küng stvara da bi u posljednjem dijelu knjige ukazao na granice takvog mišljenja. Koliko god bila genijalna i koliko god bila privlačna, Hegelovu konstrukciju Küng u biti smatra stranputicom, u svakom slučaju nadmašenom. Ne izriče naprsto tvrdnju da je taj idealistički i u tradiciji vrlo duboko ukorijenjen koncept pogrešan. Onaj tko želi slijediti Hegela, neka se tog poduhvata slobodno lati (uz pretpostavku da ga je razumio).

No, Küng pronalazi dvije prijelomne linije. Prva linija prolazi između te idealističke misaone zgrade, koja je duhovno vrlo srodnna helenističkoj, na jednoj strani i biblijski formulirane slike Krista na drugoj strani. Pod tim se misli na sliku Isusa, Krista vjere, kakva se danas nadaje iz studija Pisma, koji ozbiljno uvažava neoborive egzegetske spoznaje iz prošlog stoljeća. Druga prijelomna linija prolazi između tog idealističkog, u biti

nadpovjesnog mišljenja klasično novog vijeka, koje se napaja iz svojih grčko-metafizičkih korijena, na jednoj strani i epohe koja je tu metafiziku izgubila iz vida i istinu iznova pronalazi u neposrednoj zbilji, koja se u cijelosti može razumjeti povijesno i iskustveno, putem susreta i odnosa. Ta knjiga možda omogućuje razabratи bolje od mnogih drugih kojim se to nutarnjim (vrlo „evanđeoskim“) misaonim poticajima napaja Künegov rad, koliko se mnogo sučeljava sa svojom vlastitom sadašnjošću i zašto se službena Crkva, pozvana na započinjanje drugačijeg mišljenja, toliko muči s njegovim preporukama.

No, Kün je sada na sebe preuzeo hipoteku koju će morati što prije isplatiti. Unjegovom okruženju nitko ne zna koliko će još trebati napregnuti svoj radnu snagu, no izgleda da će mu to poći za rukom. Probija se kroz vrlo nagomilan egzegetski materijal o Isusu. Pitanje o Kristu sučeljava ga dosljedno sa suvremenim pitanjima o kršćanskoj vjeri, pa razvija, posve u smislu „kristologije odozdo“, suvremeno razumljivu i uvjerljivu sliku o Isusu. Njezine su povijesne pretpostavke povijesno utemeljene, poštuju formu i zakone pripovijedanja. Kün razvija poticaje za kojima još uvijek ne možemo posegnuti u jeziku isповijedanja vjere bez intelektualnih devijacija. Knjiga nosi jednostavan naslov „Biti kršćanin“ [„Christ sein“] (1974). Ljudima je razumljiva i postaje bestseler, jer Kün pripovijest o Isusu (poruku, djelovanje, smrt i uskrsnuće) smješta u napete strukture onodobnih i suvremenih konteksta. Niti poriče božansku dimenziju kršćanske poruke niti zabacuje ontološko promišljanje, ali ustrajava na tome da se Isusa ne može naprsto i nediferencirano označiti „Bogom“ ili bićem, koje je postojalo prije vremena. Uvjeren je u to da njegova misaona ponuda vjeru u Isusa niti razvodnjava niti banalizira nego produbljuje i pruža joj nove izazove. Za Kunga su neupitne Isusova neusporedivost i njegova posebna osobnost među utemeljiteljima religija. Po njemu je to tvrdnja, koja se povijesno može razumjeti i potvrditi, a ne tvrdnja prihvaćena u vjeri, čije bi se značenje danas teško moglo posredovati.

Da pitanje o Kristu neće moći ostaviti po strani komplementarno pitanje o Bogu, to je postalo jasno na koncu knjige „Biti kršćanin“. Dakle, mora uslijediti drugi, jednako tako velik i zahtjevan rad. Nakon četiri godine iznova mukotrpног rada, slijedi „Postoji li Bog?“ [„Existiert Gott?“] (1978)³. U njoj se korak po korak obrađuje i analizira novovjekovna povijest

³ Dostupno na hrvatskom: Hans Kün, *Postoji li Bog? – Odgovor na pitanje o Bogu u novom vijeku*, Ex libris, Rijeka 2006. (nap. prev.)

mišljenja o pitanju Boga, ponekad uz posezanje za ranijim istraživanjem, umnogome uz pomoć novih analiza i concepcija.

Upravo će sučeljavanje s velikim koncepcijama kritike religije (Feuerbach, Marx, Nietzsche i Freud, pozitivizam i drugi pristupi) pokazati: Boga se ne može niti dokazati niti opovrgnuti. On se i ne treba dokazivati ili opovrgavati, jer neposredno upućuje na pitanje vjere, to znači temeljnog povjerenja, koje otvara najunutarniju slobodu i samo se polazeći od nje može ozbiljiti. Küng govori o unutarnjoj racionalnosti, koja se ne podudara s racionalnošću prirodoznanstveno-mentalnogračunanja. Moglo bi se govoriti i o unutarnjem i vrlo senzibilnom osluškivanju i razumijevanju u kojem se čovjekovom srcu otvara zbilja (u tom promišljanju Pascalovi „razlozi srca” nemaju slučajno važnu ulogu). Na taj način ta knjiga o Bogu istodobno oblikuje obuhvatnu kritiku moderne, tehničke i interesom za moć sužene racionalnosti, koja je izazvala vrlo mnogo nesreća i koju je javnom ruglu izvrgla frankfurtska škola. Ona ujedno predstavlja veliki pledoaje za pomirenje vjere i razuma, koje se odnedavno iznova nalazi u središtu zanimanja. Kao dosljedan nastavak knjige o Богу, knjiga „Vječni život?” [„Ewiges Leben?”] (1982) govorи potom o važnoj posljedici tog mišljenja nošenog povjerenjem. To je posve razumno povjerenje, dakle osluškujuće i razumijevajuće otkriće da s našom smrću sve nije gotovo nego da – govorom vjere kazano – padamo u Božje ruke, kao smrtnici bivamo prihvaćeni u Božje sjećanje.

Tom knjigom Küng zaključuje razdoblje sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Zajedno s knjigama „Biti kršćanin” i „Postoji li Bog?”, to djelo razumijeva kao posljednju knjigu trilogije. Osvrćući se unatrag, može se kazati i ovo: Knjigom „Crkva” i tom trilogijom tematizirana su središnja pitanja suvremene kršćanske egzistencije – pri čemu su ostavljena po strani nanovo otvorena pitanja, koja nam postavljaju druge religije u razdoblju rastuće pokretljivosti, migracija i kulturne globalizacije. O njima će biti riječi u drugoj polovici – tako da kažemo – života ovog teologa.

Küngovo novo usmjerenje osamdesetih godina prošlog stoljeća odrazilo se i u intenzivnoj autorskoj djelatnosti. Je li se sada prisilno oprostio od teologije i hoće li se sada baviti isključivo još religiologijom? Neki od toga strahuju, no taj se okret ne može dogoditi tako jednostavno. Sigurno je da se Küng sada mnogo intenzivnije okreće prema vani. U sklopu „Studium Generale” Sveučilišta u Tübingenu zajedno s Walterom Jensem postaje vrlo poznat. Promatrano iz perspektive organizacije znanstvenog istraživanja, više se okreće svijetu i sekularnom mišljenju. No, to tumačenje zavarava.

Nema sumnje u to da postaje majstorom dijalogu, konkretno: dijaloških predavanja. Kao tema rasprave pojavljuju se novovjekovni mislioci, pjesnici i glazbenici. Govori (zajedno s W. Jensom) o Pascalu, Gryphiusu, Hölderlinu, Novalisu, Kierkegaardu, Dostojevskom i Kafki („Pjesništvo i religija“ [„Dichtung und Religion“] 1988), o Thomasu Mannu, Hermannu Hesseu i Heinrichu Bölu („Branitelji ljudskosti“ [„Anwälte der Humanität“] 1989), također zajedno s W. Jensom o Mozartu, Wagneru i Bruckneru („Glazba i religija“ [„Musik und Religion“] 2005), u jednoj provokativnoj knjizi također i o pitanju umiranja („Umrijeti na čovjeka dostojan način“ [„Menschenwürdig sterben“] 1996). Na to se nadovezuje manja knjiga o važnim teologozima („Veliki kršćanski mislioci“ [„Grosse christliche Denker“] 1994), mala povijest Crkve („Mala povijest Katoličke crkve“ [„Kleine Geschichte der katholischen Kirche“] 2001)⁴ i relativno kasno vrlo zapaženo djelo o odnosu teologije i prirodne znanosti („Početak svih stvari“ [„Der Anfang aller Dinge“] 2005).

No, pri tom okretu prema vani uopće ne napušta teologiju. Naprotiv, svoj teološki oblik mišljenja nosi u javnost, upuštajući se u plodonosno sučeljavanje s kulturom i njezinim velikim postignućima. Teologiju iznova čini istinskim partnerom u razgovoru, koji istinski sluša i sebe istinski priopćuje. Učinci tog – u cijelosti teološkog – stila mišljenja još se ne mogu procijeniti. U ovaj ćemo okvir dometnuti samo još teološko-književno djelo njegovog učenika K.-J. Kuschela da bismo uvidjeli bogatstvo moguće obnove.

Slično se događa s okretanjem prema drugim religijama, koje od 1980. obilježava nadolazeća desetljeća. Predstavlja li to okret prema religiologiji? Nema sumnje da religioška djela i saznanja sada snažno stupaju u prvi plan kao radni materijal, ali se u biti uvijek iznova provlači teološka problematika, potraga za istinom. Dijaloška predavanja obilježava upravo to da religiozni zauzimaju poziciju nasuprot teologa, izazivaju ga i pri tome prisiljavaju da uči posredovati između religija i oblikovati nove pozicije. Küng ne napušta teologiju nego njezinu ograničenost na kršćanske tradicije. Na taj način nastaje otvorena teologija religija. Takav meta-ekumenizam dokazuje se primjerenum i time što će proširiti (kulturnu i religijsku) osnovu pitanja o istini. On započinje ekumenizam religija, i to ne usmjeren na kritiku ili štetu neke pojedine svjetske religije nego usmjeren prema njihovom razumijevanju i poštovanju, ali i proširivanju vlastitog religijskog horizonta, jer nijedna religija nije otok.

⁴ Dostupno na hrvatskom: Hans Küng, *Katolička crkva – kratka povijest*, Alfa, Zagreb 2009. (nap. prev.)

U dvije knjige Küng dokumentira već spomenuti dijalog i rezultate svojih prvih sučeljavanja s religijama. To su „Kršćanstvo i svjetske religije” [„Christentum und Weltreligionen”] (o islamu, hinduizmu i budizmu, 1984) i „Kršćanstvo i kineske religije” [„Christentum und Chinesische Religion”] (1988). Kristalizira se nova dinamika mišljenja, jer se tijekom tih susreta i u obliku globalne razmjene iskustava pročišćavaju Küngova vlastita uvjerenja. Kao i do sada, ona se, u sebi i smještena u svoje kontekste, očituju u vrlo teološkim tekstovima o Bogu, spasenju, ljudskom usudu, otkupljenju i oslobođenju, istini i dobroti, porijeklu i cilju čovječanstva. Što se tiče stila argumentacije i predstavljanja, na vidjelo izlaze uvijek kao osobno zajamčene postavke i ocjene, do kojih Küng dolazi istraživanjem nepoznatih dokumenata i fenomena. Djelujući povratno na zbiljski postojeće kršćanstvo, taj stil mišljenja i pojašnjavanja u redovitom slijedu polučuje manje studije i prikaze kao što su „Sačuvati nadu” [„Die Hoffnung bewahren”] (1990) ili „Vjerovanje” [„Credo”] (1992). Kontakt sa svojom vlastitom Crkvom i kršćanskom tradicijom Küng ne gubi ni sada.

No, njegovo glavno zanimanje neprestano ostaje izmjenično djelovanje neprestane razmjene – između teologije i kulture, između kršćanstva i drugih religija. Uslijed dramatičnih promjena u svjetskoj politici od 1990, pokreće istraživački projekt „Suvremena religijska situacija”. Taj moto predstavlja horizont i želju za pojašnjavanjem u brojnim člancima i detaljnim analizama, ali i u sveukupno tri temeljna djela, koja sada nastaju u vremenski nešto dužem slijedu. Riječ je o „Židovstvu” [„Das Judentum”] (1991), „Kršćanstvu” [„Christentum”] (1994) i o Islamu [„Islam”] (2004). Sve te monografije slijede istu metodu, koju je Küng otkrio već sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Naziva je „analizom paradigm”.

U svakoj religiji prvo proučava temelj, koji razvija trajnu normativnu snagu, koji opstaje kroz sva razdoblja i prema kojem se ta religija uvijek iznova mjeri. No, potom izdvaja epohalne promjene, koje zatičemo u svim religijama i koje uzrokuju niz pojavnih oblika. Prošla paradigma često nastavlja postojati. U slučaju kršćanstva misli se na stari vijek, srednji vijek i novi vijek, koji se mogu odnositi na pojavnne oblike pravoslavne, rimokatoličke i protestantske crkve (usporedi knjige „Teologija – kuda?” [„Theologie – wohin?”, 1984] i „Nova paradigma teologije” [„Das neue Paradigma von Theologie”, 1986], koje su objavili H. Küng i D. Tracy). U svim je religijama uspješan pri toj potrazi i uvijek iznova oblikuje jasan dijagram, koji pruža bitni pregled. Ta metoda tipiziranja i sistematiziranja

omogućuje uzajamno razlikovanje dubinske strukture dotične epohe i različite epohe neke religije. One postaju povjesno raspoznatljive, pa postaje lakše uspoređivati epohe jedne religije s odgovarajućim epohama drugih religija – a ne primjerice srednjovjekovnu paradigmu islama s modernim razdobljem kršćanstva, obilježenim prosvjetiteljstvom, nego srednjovjekovni islam sa srednjovjekovnim kršćanstvom. Na taj način postaje moguća povjesna pravednost.

To razdoblje religijskih studija i religijskog dijaloga neprekidno se proteže sve do nedavno. No, kao što rekoh, 1989. dolazi do kvalitativnog produbljenja. Kao u konveksnoj leći, pogled se usmjerava na središnji aspekt: Küng piše malu knjigu „Projekt svjetskog etosa“ [„Projekt Weltethos“, 1990]⁵, posvećujući se na taj način projektu, koji će uskoro pružiti važan prilog razvoju čovječanstva. Oslanjajući se na svoju intuiciju, Küng je i prije često predan onome što je upravo potrebno. Dugo prije nego što se govori o renesansi religija, naslućuje njihov svjetskopolitički trenutak. Sučelice trenutnoj svjetskoj situaciji s njezinim prijetećim globalnim učincima, svjetske religije i njihova suradnja neočekivano stječu eminentno političko značenje. Uspjeh njegove ideje potvrđuje da je bio u pravu, a tekst, koji je u međuvremenu postao klasikom, postiže svjetske učinke s dalekosežnim posljedicama. Zahvaljujući Küngovom pripremnom radu i uz pomoć jedne međureligijske radne skupine, nastaje „Deklaracija o svjetskom etosu“ [„Erklärung zum Weltethos“]⁶, koju je 1993. usvojio „Parlament svjetskih religija“ u Chicagu. Ta Deklaracija na začuđujuće jasan način pokazuje koliko daleko doseže konsenzus svjetskih religija o suvremenim pitanjima, koja se tiču preživljavanja čovječanstva. Riječ je o – izraženo s pomoću modernih pojmove – o ljudskosti (zlatno pravilo), nenasilju, pravednosti, istinoljubivosti i ravnopravnosti. Samo se uz njihovu pomoć možemo približiti svjetskom društvu ustrojenom na ljudski način i svjetskom miru.

Na taj način Deklaracija iz Chicaga upućuje na „postojanje zajedničkih temeljnih vrijednosti“, na „temeljni konsenzus s obzirom na obvezujuće norme, neopoziva mjerila i temeljne moralne stavove“, koji u religijama već dugo žive. Na svekoliko iznenadenje, u svim se religijama kao zajedničko dobro ne raskriva samo zlatno pravilo nego i takozvane četiri upute, koje se na začuđujuće lagan način mogu prevesti u sadašnjost. Iz (1) zabrane

⁵ Dostupno na hrvatskom: Hans Küng, *Projekt svjetski etos*, Velika Gorica, Miob 2003. (nap. prev.)

⁶ Dostupno na hrvatskom: http://classic.weltethos.org/pdf_decl/Decl_croatian.pdf (nap. prev.)

ubijanja može se izvesti nenasilje i strahopoštovanje pred svakim životom, iz (2) zabrane krađe mogu se razviti moderni zahtjevi za solidarnošću i socijalnom pravednošću. Zabrana laganja (3) u suvremenom svijetu medija postaje nužna za nov način u smislu neprihvatanja manipulacije i korupcije, a mostove prema kulturi tolerancije i istinoljubivosti naprosto treba izgraditi. Neke će u konačnici iznenaditi koliko se dugo tomu podrugljivo smijuckalo. Zabrana seksualne nevjernosti (4) povezana je s vrlo modernim zahtjevima za kulturom ravnopravnosti i partnerstva, ali i s dužnošću vjernosti i njegovanja djece, starih i slabih. A (5) zlatno pravilo se pokazuje načelom ljudskosti, koje povezuje sve upute, a čije značenje nije sporno niti u sekularnom mišljenju.

Uopće nije sporno da se taj etos, umnogome prihvatan i življen u religijama i preuzet u stavovima ljudi, može utemeljiti i razumijevati također i sekularno. Zato je suradnja religija s nereligijskim svjetonazorima onoliko dobrodošla koliko se smjera sekularnom učinku. Dakako, smjer probaja tih izjava ne smije se izokrenuti. U njima se religije ne reduciraju na pet parola i ne umanjuju na moralne institucije. Naprotiv, pokazuje se da su te kulturno snažne upute nošene izvanrednom religioznom energijom i da religije mogu mobilizirati oblikovanje svijeta. Upravo zato što podsjećaju na transcendentnu zbilju i omogućuju samotranscendiranje, svjetske religije predstavljaju najvažnije zastupnike morala na svijetu.

Küng rijetko napušta područje zanimanja čiji je registar nekad izradio. Na svim područjima zadržava inicijativu. No, unatoč tom višeslojnom koncertu, koji se još uvijek čuje, vođen nadahnućem tog novog misaonog svijeta, njegovo se zanimanje sada usredotočuje na jednu jedinu točku u kojoj se sastaju velika svjetska politička, socijalna, gospodarska i kulturna pitanja. Tako njegov rad dovodi do posve nove raznolikosti kako to pokazuju različiti naslovi njegovih publikacija. Spomenut ćemo vrlo sažeto tri skupine:

(1) Kao i do sada, unaprjeđuje se studij i intenzivno poznavanje svjetskih religija. U to spada – pored monografija o kršćanstvu, židovstvu i islamu – Küngov multimedijalni projekt „Potraga za tragovima. Svjetske religije na putu“ [„Spurensuche. Die Weltreligionen auf dem Weg“] (1999), koji se može uvesti u škole i daljnje obrazovanje. Važni su opsežni radovi suradnika uposlenih u Zakladi za svjetski etos, između ostalog, o tri monoteističke svjetske religije i o hinduizmu, K.-J. Kuschela (između ostalog, „Spor oko Abrahama“ [„Streit um Abraham“] 1994, „Od sporenja k natjecanju svjetskih

religija” [„Vom Streit zum Wettstreit der Religionen”] 1998, „Židovi – kršćani – muslimani” [„Juden – Christen – Muslime”], 2007) i S. Schlensoga („Hinduizam” [„Hinduismus”] 2006). Na to se nadovezuju brojne studije i zbornici o svjetskim religijama, etičkom odgoju i obrazovanju mladih, kao i o etičkim pitanjima u društvu, gospodarstvu i politici. Zahvaljujući materijalima za nastavu S. Schlensoga i W. Langea („Svjetski etos u školi” [„Weltethos in der Schule”] 2007), za nastavu o svjetskom etosu postoji zbirka materijala od velike pomoći. Kao i na obuhvatnoj bibliografiji o pitanju svjetskog etosa, tu se pokazuje i to kako Küngov rad postupno preuzimaju drugi, dakle kako nastavlja živjeti.

(2) Ideja svjetskog etosa mora se unijeti u sektore koji određuju globalizirani svijet i u oblikovanja svijeta: u znanost, gospodarstvo i politiku, kao i u javni moral. O tome primjerice govore zbornici „Znanost i svjetski etos” [„Wissenschaft und Weltethos”] (1998), „Globalno poduzetništvo – globalni etos” [„Globale Unternehmen – globales Ethos”] (2001), kao i „Čemu svjetski etos?” [„Wozu Weltethos?”] (2002 i 2006), ali i Küngov sveobuhvatni rad „Svjetski etos za svjetsku politiku i svjetsko gospodarstvo” [„Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft”] (1997) u kojem proširuje i produbljuje Deklaraciju o svjetskom etosu. Na intenzivnoj suradnji s trećim osobama, počivaju „Poživ našim vodećim institucijama” [„Aufruf an unsere führenden Institutionen”] Parlamenta svjetskih religija u Kapstadtu 1999, koji je nastao uz Küngovu mjerodavnu suradnju, kao i „Opća deklaracija o ljudskim dužnostima” [„Allgemeine Erklärung der Menschenpflichten”] (1998), koju je objavio H. Schmidt.

(3) Nadahnut temeljnim idejama svjetskog etosa, manifest „Mostovi u budućnost. Inicijativa” [„Brücken in die Zukunft. Eine Initiative”] (2001), koji je nastao na poticaj Kofija Anana i uz suradnju H. Künga, pokazuje koje vanjske posljedice angažmana oko svjetskog etosa mogu sazrjeti. U njemu je konačno poduzet korak od teorijskog razrađivanja prema praktičnom oblikovanju političke zbilje.

Dakle, religije (i teologija) za Künga predstavljaju eminentno političke i kulturno istaknute stvari. U sebi ne nose samo veliki potencijal nasilja nego i moćne snage za oblikovanje ljudskog suživota, za mir i pomirenje. Dakle, u projektu svjetskog etosa se ne najavljuje samodopadno bavljenje religijama nego briga za budućnost svijeta koji se – u vojnem, socijalnom i političkom pogledu – etički raspada. To je pozadina programa čiju je nužnost Küng otkrio koncem hladnog rata (1945-1990) i koji se nakon 11.

rujna 2001. još energičnije razvija. Dijalog religija je prijeko potreban jer se čovječanstvo sučelice prijetećoj budućnosti mora sporazumjeti oko svjetskog etosa. Svjetski etos (global ethic) ne podrazumijeva teorijski razvijenu etiku (ethics) nego cjelokupnost „obvezujućih vrijednosti, neopozivih mjerila i temeljnih moralnih stavova” koje već danas živi, ili makar priznaje, nebrojeno mnoštvo ljudi.

Središnje ideje u teologiji Hansa Künga

Raznovrsnost i složenost tema omogućuje gotovo zaboraviti da se iza tog djela nalazi jedna jedina osoba. Što to ona zapravo hoće? Iz tog su razloga za razumijevanje i tumačenje Küngovog života i djela važna njegova „Sjećanja”. U međuvremenu su objavljena dva sveska: „Izborena sloboda” [„Erkämpfte Freiheit”] (2002) i „Osporena istina” [„Umstrittene Wahrheit”] (2007). U duhu tih „Sjećanja”, Küngovo bi se djelovanje moglo podijeliti na dva stvaralačka razdoblja, koja jedno od drugog razdvaja veliki sukob s Rimom. Dublji uvid omogućuje podjelu na četiri razdoblja.

Svako razdoblje pokreće novi poticaj, koji se može nadovezati na onaj raniji. Dakle, početak novog razdoblja ne znači nužno kraj onog prošlog. To se prije svega odnosi na treće i četvrto razdoblje. No, to ćemo razmotriti podrobno. S njemačkim nacionalsocijalizmom pred očima, taj se Švicarac već za svoje mladosti jako zanima za društvene i svjetskopolitičke odnose. Studij u svjetskoj metropoli Rimu podario je i njegovom je teološkom promišljanju zauvijek svjetski horizont. Ta pozadina obilježava njegov teološki rad sve do danas.

Prvo razdoblje (od 1957): Ekumenski obnovljena Crkva

Ovo je razdoblje⁷ obilježeno unutarcrkvenim ekumenizmom, koji po njemu započinje s reformom Katoličke crkve sukladno Pismu. Od Karla Bartha i protestantske egzegeze uči ozbiljno uvažavati Pismo kao izvor kršćanskog identiteta, pa vlastitu tradiciju iznova čitati u njegovom horizontu. Poticaji Drugog vatikanskog koncila (1962-1965) ovjeravaju ekumenske ciljeve za kojima teži od svoje doktorske radnje. Iz tog razloga na

⁷ Ni jednom stvaralačkom razdoblju nije određen završetak jer Küng nikad nije revidirao ranije koncepcije nego ih je prihvatio u kasnije. Iz tog se razloga može govoriti o neprestanom proširivanju granica, koje uzrokuju veću složenost njegovog mišljenja.

području katoličke teologije prvi podastire obuhvatno učenje o Crkvi, koje je dosljedno nadahnuto Pismom. Crkvu poglavito smatra Božjim narodom sazvanim od Boga. Taj naziv postaje njegov program. Pri tome Crkva uvijek ostaje provizorij. Ona ne djeluje niti iz sebe niti za sebe nego mora naslijedovati Isusovu poruku i stvar, podvrgavajući se Božjem kraljevstvu.

Na sva institucionalna pitanja, koja su u Katoličkoj crkvi u znatnoj mjeri razvila vlastitu zakonitost i vlastitu dinamiku, mora se odgovarati polazeći od tog cilja. Ekumenski osjetljive i uskoro prijeporne teme su odnos Pisma i Tradicije, pitanje utemeljenja Crkve, značenje i tumačenje euharistije, nova svijest o svećeništvu i hijerarhiji, o papinstvu i rimskom centralizmu, o povijesti krivnje Katoličke crkve spram heretika i židova. Na to se uskoro nadovezuje zahtjev za uzajamnim priznavanjem crkvenih službi, ekumensko euharistijsko zajedništvo, uvođenje demokratskih elemenata (naročito izbor biskupa), ređenje žena i dokidanje celibata. Ni jedna od tih želja do danas nije ispunjena na zadovoljavajući način.

Naočigled unutarcrkvene stagnacije, opća rasprava ta reformska pitanja sužava poglavito na sekundarne probleme, kakvo je primjerice rimsko polaganje prava na nepogrešivost. Ne zamjećuju se nažalost metodološki razlozi i konzekvence, koje za kršćansku teologiju i kritiku Crkve proizlaze iz Küngovih intervencija. To pokazuje gore spomenuta monografija o Hegelu, koja je, između ostalog, važna zbog tih metodoloških pojašnjenja. Grčka metafizika (od Platona do idealizma) misli u biti nepovijesno, zanemarujući značenje sjećanja i priopovijedanja, pa zbog toga ne može na primjeren način izraziti Isusovu stvar. Klasična, metafizički obojena kristologija ne nijeće se naprsto, ali Küng relativizira njezino helenističko-metafizičko obliče, otvarajući za biblijsko ispovijedanje Krista novi prostor. Budući da se crkveno učiteljstvo s tom vremenski relativiziranom kristologijom bez zadrške i autoritarno poistovjećuje, Küng istodobno utire put za sustavno-kritičku hermeneutiku, koja se načelno razlikuje od ustaljene hermeneutike ekumenizma, koja sve pomiruje i tako postaje neučinkovita. Njezine su se posljedice trebale zamijetiti već u raspravi o nepogrešivosti.

Drugo razdoblje (od 1970): Govor kršćanske vjere otvoren svijetu

Novo pojašnjenje pružaju spomenute knjige o kršćanskoj egzistenciji i vjeri u Boga. Poučen svojom studijom o Hegelu, Božju istinu i volju Küng svjesno premješta ne u ontološki sustav božanske i ljudske „naravi”.

Bog je neposredno nazočan u Isusovom naviještanju, djelovanju i usudu. Dakle, njegova kristologija u biti može preuzeti važne tradicionalne formulacije, ali u novoj neposrednosti Küng te formulacije tumači polazeći od događaja Isusa. To zahtijeva opreznu rekonstrukciju Isusovog lika na temelju biblijskih izvora, dakle uvijek i na temelju bogatog materijala, koji je iznjedrila znanstvena egzegeza posljednjih desetljeća. Pored E. Schillebeeckxa, u katoličkom je prostoru taj posao u tom opsegu i s tom sustavnom namjerom po prvi put poduzeo Küng. Dakle, vjeru u Isusa posreduje ne metafizički nego narativno. Na taj način doseže suvremene ljudi i pruža važne poticaje vjeronauku, katehezi i naviještanju. Kršćani, znatiteljnici i učenici dobivaju odgovor na ključno pitanje o tome što to danas čini kršćansku egzistenciju: „Ono distinkтивno kršćansko, to je sam Isus Krist.” Teološki bi se moglo govoriti i o ponovnom pronalaženju istinskih ljudskog Isusa, kojeg kršćani priznaju svojim Kristom. O tom bi se Isusu s nekršćanima moglo govoriti otvoreno i iskreno, a da se ne napusti niti jedan jedini sadržaj vlastite kršćanske vjere. Prevladava se stara nesposobnost priopćavanja. Kasnija knjiga „Vjerovanje” za to će pružiti novi dokaz.

No, borba za to otvaranje još nije privедena kraju, jer otuđenje naše kulture od njezinih religijskih korijena seže duboko. Pored slike o Isusu, tema rasprave je i slika Boga. Iz tog razloga u drugoj velikoj monografiji Küng rekonstruira pitanje o Bogu. U njemu pronalazi prijeporno, ali napeto i presudno pitanje novog vijeka, koje se ne može ostaviti po strani. Analizira povijest mišljenja novog vijeka (između ostalog Descartesa, Pascala, Hegela, Kierkegaarda, Feuerbacha, Marxa i Freuda), a Nietzscheov nihilizam predstavlja kao najveći izazov na koji treba odgovoriti. Kao što je rečeno, Boga se doduše ne može dokazati, pa vjera u Boga uvijek ostaje izložena prijetnji očaja i opovrgavanja. No, temeljno povjerenje u zbilju omogućuje razumjeti bezuvjetno povjerenje u Boga pri narednom koraku kao odluku, koja je u cijelosti smislena, u cijelosti razborita i u sebi dosljedna. Iznova je riječ o tome da se povjerimo elementarnoj racionalnosti, koja prebiva u nutrini, a koju nazivamo vjerom. Promatrajući unatrag, postaje jasno: Te dvije knjige samo što ne čine cjelinu. Nadopunjaju se i jedna drugu pojašnavaju, i jedna i druga žive od tog nutarnje razumijevajućeg uma na temelju kojeg se može kritizirati tehnička racionalnost novog vijeka i pronaći novi pristup sadašnjosti. To razlikovanje crkvena hijerarhija možda nikad i nije mogla prihvati, jer joj je još uvijek previše stalo do racionalno

nepobitnih dokaza njezinih vlastitih „istina” i njezinog ekskluzivnog polaganja prava na istinu.

Iz tog je razloga uz nemirujući uspjeh tih knjiga i njihove posljedice za rimski sustav morao dovesti i do njegove reakcije, koja Künga kao teologa bezuspješno pokušava diskriminirati sve do danas. Da Küng do danas niti jedne jedine minute nije pomiclao na istup iz Katoličke crkve, to svjedoči o unutarnjoj konzistentnosti te koncepcije. Onaj tko zbog te hijerarhije nije katolik, taj zbog nje neće niti istupiti iz te Crkve.

Treće razdoblje (od 1980): Otkriće svjetskih religija

Küng se već za vrijeme Koncila zalaže za rehabilitiranje židovstva i postavlja pitanje o značenju svjetskih religija⁸. Kasnije će – ograđujući se od K. Bartha – pored unutarcrkvenog ekumenizma zahtijevati i ekumenizam svjetskih religija. Za njega to proizlazi iz njegovog biblijsko-narativnog i ujedno sustavno reflektiranog pristupa: Ideja o nadmoći kršćanstva mora se relativizirati. Küngu se sada pred očima pomalja predodžba teologije, koja će omogućiti iskren pogled na druge religije, a da se time ne zapadne u relativizam, jer se one po cijelom svijetu raskrivaju kao mjesta vrlo raznolikog, uvijek konkretnog i često zajedničarskog iskustva Boga. Iz tog se razloga Küng upušta u konkretan, stručan i za rasprave otvoren razgovor, koji prepostavlja poznavanje drugih religija. Taj razgovor od 1980. postaje sve temeljiti.

Taj novi pristup za Künga predstavlja ujedno i test za temelje njegove dosadašnje teologije. Promatrujući unatrag, pokazuje se da je taj eksperiment polučio uspjeh, jer se njegova teologija, koja se ravna prema Pismu i suvremenom iskustvu, i tada pokazala održivom, dakle izdržala je podizanje mostova prema drugim sustavima smisla. Kao i do sada, s jedne se strane može pozivati na Isusa iz Nazareta, a njegovu jedinstvenu povijest i poruku uspješno iskušavati tijekom razgovora o religijama. U to spada Isusovo nastanjenje u Bogu, njegova solidarnost s bližnjima utemeljena u Bogu i s njom povezan neuspjeh podnesen zbog ljudi. S druge strane vjeru u Boga razumijeva kao radikalno povjerenje u posljednju i neizrecivu instancu, koja ljudima daruje njihovo dostojanstvo, iznutra povezuje i u konačnici relativizira svekoliku zemaljsku zbilju. A ono što treba iznova naučiti, to

⁸ Usp. H. Küng, *Christenheit als Minderheit. Die Kirche unter den Weltreligionen* (1965), u: J. Neuner (ur.), *Christian Revelation and World Religions. The World Religions in God's Plan of Salvation*, str. 25-66.

je činjenica da svjedočanstva o takvoj vjeri postoje i izvan kršćanstva. S tim uvjerenjem Küng započinje medureligijski razgovor. Ne prakticira ga niti empirijski prema mjerilima neke ravnodušne fenomenologije niti sa stajališta nekog nadmoćnog kršćanstva. Taj razgovor započinje kao angažirani kršćanin, koji izvještava o svom iskustvu vjere i koji je spremna samokritiku sa željom da ono drugačije u drugim religijama primi k znanju. U taj proces upoznavanja i priučavanja poštovanju uključuje sve religije.

Dakle, međureligijski se dijalog odvija kao obogaćujuća, zgodimice čak i kritička razmjena vjerničkih iskustava, koja se priopćuju i osluškuju. Ni u jednoj svojoj knjizi Küng druge religije ne doživljava kao konkurente ili kao kontradiktornost nego uvijek kao proširenje i kao izazov za vlastitu vjeru. Na primjer, od budističkog zazora od Božjeg imena moramo učiti jednakom i od muslimanske kritike naivnog pobožanstvenjenja Isusa, od istočnjačke koncepcije sućuti jednakom kao i od židovske zabrane slike. Iz tog razloga religije uči promatrati na diferenciran način. Kako prolaze godine, o njima stvara sve složenije slike. Kao što je rečeno, u svakoj religiji sustavno pronalazi epohalna obličja, koja naš razgovor o svijetu uvjetuju i konkretiziraju, jer pripadnici neke religije pripadaju uvijek jednom određenom epohalnom obliku. Iz tog razloga poznavanje religija ne obogaćuje samo naše znanje o svijetu nego konkretizira i naše znanje o ljudima.

Četvrto razdoblje (od 1989): Zalaganje za čovječanstvo pomireno u miru

Kad je riječ o Küngu, po prvi se put može govoriti o stvaranju škole suradnika, koji skicirane radne modele i njihove ciljeve preuzimaju s velikom samostalnošću. Metodološki poticaji iz Küngovih istraživanja religija sve se više nalaze ne samo u službi teoloških i usporednih analiza religija nego i u službi sekularne javnosti. Sve snažnije želi posredovati uvide i na temelju susreta stvarati povjerenje. Svjetski horizont, kojem su temelji položeni za njegove mladosti i studija, sada jasno izlazi na vidjelo. U njegovim se knjigama od početka „projekta svjetskog etosa” dosljedno pojavljuje moto: „Nema mira između nacija bez mira između religija. Nema mira između religija bez dijaloga između religija. Nema dijaloga između religija bez temeljnog istraživanja u religijama.” U svim danas važnim religijama Küng naposljetku zamjećuje jedno jedino mjerilo, koje u njima djeluje i na temelju kojeg se mogu učiniti razumljivim čak i za pogled izvana.

To se mjerilo može opisati uz pomoć pojma ljudskosti. Istinska je religija uvijek religija koja je unatoč svekolikom egoizmu i nasilničkom potencijalu usmjerena na dobrobit, sreću i spasenje čovjeka i svijeta, pa uz to i na (globalno) pomirenje ljudi. Na temelju tog iskustva, ljudskost za Künga ne predstavlja nereligiozni ili sekularni pojam. On je već u knjizi „Biti kršćanin“ posjedovao važnu ulogu, pa iznova spada u Kungova velika otkrića iz osamdesetih godina prošlog stoljeća: Upravo kao religiozno motivirana životna praksa, ljudskost se može snažno razvijati, ali ne isključuje sekularne koncepcije ljudskosti. Dakle, taj pristup ne predstavlja nekritičko-humanistički dodatak modernističkoj nastrojenosti nego posljedicu promišljene slike Krista i Boga.

S obzirom na svjetske religije, taj je postupak povezan s dalekosežnim posljedicama. Kung religije na taj način izvlači iz njihove obranaške samoizolacije, pripisujući im naočigled prijeteće budućnosti zajedničku odgovornost. Nadalje, osnažuju se kulturne i političke dimenzije religija i njihovi načini vjerovanja. Zauzvrat, sve se religije trebaju mjeriti prema njihovoj sposobnosti sudjelovanja u pozitivnom oblikovanju prijeteće budućnosti svijeta. Prema Kungovom uvjerenju, religije to ne samo da moraju učiniti nego su to i kadre snagom svoje (vrlo ljudske) vjere u Boga. U tu svrhu mogu pružiti religiozne motivacije i potaknuti prijeko potrebno „obraćenje srca“, pri kojem nastaje svijest o posljednjoj i konačnoj odgovornosti. Sve više potiskivana, upravo ona nedostaje sekulariziranim i vrlo diferenciranim društвima, jer sve više gube samoreferencijalnu svijest o dužnosti. Iz tog razloga, njihovi pravni sustavi sve jednostranije ustrajavaju na jačanju individualnih prava.

S druge strane, iz tog programa proizlaze dalekosežne posljedice za budućnost pomirenog čovječanstva, jer aktivira najvažnija sredstva, koja unutar kultura vrše utjecaj na djelovanje i ponašanje ljudi. Neutemeljena je bojazan da će taj program religije reducirati na neku vrstu moralnog naoružanja, jer politički potencijal religija smatra izlijevanjem Božjeg Duha i dokazom moći vjere u Boga. Taj se program ne može isključiti iz konkrenog susretanja sa svim religijama, koje će se u projektu svjetskog etosa i ubuduće poduzimati. Zato su se u slučaju Künga i u slučaju „Zaklade za svjetski etos“ treće i četvrto razdoblje, kako su opisana na ovom mjestu, spojili u nerastavljivoj simbiozi. U kojoj je mjeri nužan i plodonosan rad na međureligijskom susretanju usmjerrenom na mir među ljudima, to se u istočnoj Europi može ustanoviti svakodnevno na primjeru problema koje sobom nose višekulturalna i višereligijska društva.

Čini se da se Küngov stvaralački krug sada zaokružio. Svoj je rad započeo u Katoličkoj crkvi i za nju, tog „global playera”, čiji utjecaj dopire u sve kulture i koji iz tog razloga posjeduje svjetsku odgovornost. Taj se rad nastavlja kao borba za otvaranje kršćanske vjere kako bi se u tom svijetu iznova razumjela. Preko religija i njihove odgovornosti u globaliziranom svijetu izvorno se pitanje sada pokazuje do kraja raskriveno. Pitanje o Bogu postaje važnije što ga se više sučeljava s budućnošću svijeta. No, te posljedice životnog hoda raskrivaju se istom pri gledanju unatrag. Tim više zapanjuje, u kojoj je mjeri ispašao dosljedan.

Küng i teološki diskurs 20. stoljeća

Počevši od pedesetih godina prošlog stoljeća, Küng utječe na diskurs katoličke teologije u bitnim pitanjima. U to spadaju – tijekom prva dva razdoblja njegovog stvaralaštva – sljedeći sadržajno i metodološki važni prilozi: Ekumenski otvoren razgovor o učenju o opravdanju, koncepcija Crkve, koja se može zastupati biblijski i ekumenski, vodeća uloga Pisma u Crkvi i teologiji, povjesno i samokritičko obrađivanje ekumenski osjetljivih tema, kao što su euharistija, pitanje službi i papinski primat. Vrlo problematičnom temom od 1970. smatra se učenje o nepogrešivosti, kojoj se nitko više nije usudio približiti, a osim E. Schillebeeckxa, kao što rekoh, nitko više nije napisao egzegeetski dosljedno odgovornu i narativno oblikovanu kristologiju, koja bi se mogla usporediti s Küngovom.

Na taj su način Küngove intervencije usko povezane s ekumenskom teologijom. Tiču se (biblijski i povjesno utemeljenog) priznavanja crkvenih službi i drugih crkava, kao i novog oblikovanja papinstva. Ne treba podcenjivati Küngove obuhvatno postavljene aktivnosti oko podupiranja crkvene obnove u području teološke literature, naročito njegovu suradnju u časopisu „Concilium”⁹, oko oblikovanja kritičke javne svijesti (osobne intervencije, inicijative, akcije skupljanja potpisa), naposljetku niti njegov teološki odgovoran i nepodmitljivo sproveden osobni otpor crkvenom vodstvu, kad mu se činio naloženim od strane Pisma i ljudskih prava.

Najtrajniji utjecaj Küng stjeće kao protagonist međureligijskog dijaloga i uključivanja drugih religija u katoličko-ekumensko mišljenje. Na taj način i uz pomoć projekta svjetskog etosa pošlo mu je za rukom kršćanskoj teologiji i religijama u sekularnoj svjetskoj javnosti napokon priskrbiti vrlo

⁹ Spomenuti časopis već treću godinu izlazi i na hrvatskom jeziku. (nap. prev.)

snažan odjek. To potvrđuje njegov nastup pred Općom skupštinom UN-a u studenom 2001, baš kao i broj ženskih i muških govornika, koji su do sada došli u Tübingen kako bi održali govor o svjetskom etosu, koji se organizira jednom godišnje: Tony Blair, Mary Robinson, Kofi Annan, Horst Köhler, dobitnica Nobelove nagrade za mir iz Irana, Shirin Ebadi, predsjednik IOC-a, Jacques Rogge i Helmut Schmidt.

Stoga se na primjeru Künga može razabrati koliko zanimljiva i utjecajna može biti teologija otvorena spram svijeta. Kršćanske crkve bi postupile dobro kad bi posegnule za poticajima koji otuda proizlaze i svoju poruku bezuvjetno stavili u službu pomirenog čovječanstva.

Pogled u budućnost

Ovaj se prilog latio teškog i nikad dovršivog pokušaja razmatranja rezultata djela jednog dugog, raznolikog i sukobima prožetog života. Je li takva bilanca uopće moguća? Naravno, to ne može biti bilanca o starosti knjiga, koja sve može izračunati u bobu, sve obračunati, dobitke i gubitke uvrstiti u konačni iznos, pa čak uzajamno kompenzirati. Ne iznosi se tvrdnja da u Küngovoj teologiji nema pogrešaka, možda nedosljednosti ili brzopletih zaključaka. No, njegovi su protivnici krivi za to da dosada nije provedeno diferencirano-kritičko sučeljavanje s njegovom teologijom, pa se o tome niti na ovom mjestu nema što izvijestiti – još uvijek ne. U Küngove su se protivnike oduvijek ubrajale dvije skupine. S jedne strane zaštitnici crkvenih interesa, koji nastupaju žestoko i u borbenim redovima, dokumentirajući u pravilu samo svoju vlastitu nepokretljivost, i teološki individualisti, a među njima prije svega samozvani mislioci i metakritičari prema kojima Küngovi iskazi nikad nisu dosegli njihovu vlastitu uzvišenost mišljenja, dakako visinu koju više ne razumije niti jedan normalan kršćanin.

Iz tog je razloga njegovim zaštitnicima prije svega naloženo pomoći u tome da se njegovo djelo ne razmrvi između tih blokova. Kome je to dosada pošlo za rukom? Atanazije, kojeg su mnogi silno slavili i koji je za mnoge bio spasitelj istinske kršćanske vjere, proveo je četiri godine u progonstvu u Trieru. Kad je umro, inkvizicijski proces protiv Tome Akvinskog bio je u punom jeku. Pri koncu njegovog života, B. Pascalu nije preostalo ništa drugo nego protiv pape apelirati na Kristov tron; povijest genijalnog i vrlo kritički nastrojenog teologa M. Luthera

dostatno je poznata, a Y. Congar, proglašen kardinalom nekoliko mjeseci prije svoje smrti, godinama je bio ponižavan i šikaniran od strane „Svetog oficija“ (preteče Rimske kongregacije za vjeru, koju je u svom Dnevniku usporedio s Gestapoom).

Ni s jednim od spomenutih ne treba uspoređivati Hansa Künga, ali se može naslutiti da istinski proboj, koji je ostvario, još nije dostatno prepoznat kad je u pitanju filozofsko-teološko promišljanje. Možda se već sada može barem naznačiti smjer u kojem taj proboj treba smjestiti. U tu će svrhu na ovom mjestu morati dostažati dvije natuknice. Prva glasi: Napuštanje kuće platonsko-aristotelovske metafizike, koja je neprimjetno i neizbjegno postala luđačkom košuljom religioznog odnosno kršćanskog govora. Da bi se to bolje razumjelo, treba poći u školu kod P. Ricoeura, M. de Certeaua ili kod E. Lévinasa (pri tome bi suputnici mogli biti Otto Hermann Pesch sa svojom studijom o Lutheru i Carl-Friedrich Geyer sa svojom studijom o heleniziranju). Druga natuknica glasi: Uranjanje u svijet religija i njihove sposobnosti da u primjeren jezik pretoče elementarna i sveobuhvatna iskustva čovječanstva. Što se njima više bavio, Küng je tim više imenovao ono što muči svijet kao svoje vlastito iskustvo, dakle jezikom koji je uključivo i njega i njegove slušatelje. Preostaje se samo nadati da će taj projekt biti u stanju nastaviti još neko vrijeme. Polazeći od te pozadine, recepcija njegova mišljenja u Crkvi, teologiji i razgovoru o svijetu može još uvjek mirno čekati.

Literatura

Najvažnije knjige Hansa Künga spomenute su u tekstu; što se tiče točnijih podataka kao i obuhvatne bibliografije, pogledajte www.weltethos.org.

Sekundarna literatura

H. Häring, Hans Küng. *Grenzen durchbrechen*, Mainz 1998.

K.-J. Kuschel i H. Häring (ur.), Hans Küng. *Neue Horizonte des Glaubens und Denkens*, München 1993.

K.-J. Kuschel i W. Jens, *Dialog mit Hans Küng*, München 1996.

R. Nowell, Hans Küng. *Leidenschaft für die Wahrheit. Leben und Werk*, Zürich 1993.